

Hint Modern Sanatının Kurucularından Francis Newton Souza

Cahide SARI

Francis Newton Souza (1924-2002), yalnızca Hint modern sanatının kurucu bir figürü değil, aynı zamanda eserleri ve yaşam öyküsüyle psikanalitik bir inceleme için de zengin bir malzeme sunan karmaşık bir kişilikti. Souza'nın kişiliğinin şekillenmesinde çocukluk travmaları belirleyici oldu. Çok genç yaşta babasını kaybetmişti. Souza, otobiyografik yazılarında kendi doğumu ile babasının ölümünü ilişkilendirdi. Annesine duyduğu hayranlık ve bağlılık, bu eksikliği telafi edici bir unsur olarak öne çıkar. Psikanalist Sudhir Kakar'ın da işaret ettiği gibi, Hint çocukluk deneyiminde babanın belirsiz rolü, Hint erkeklerinde narsisistik hassasiyete yol açabilir. Souza'nın kişiliğindeki kendine odaklanma, otobiyografisini genç yaşta (35) yazması ve sürekli otoportreler üretmesi, bu narsisistik eğilimlerle uyumludur. Ancak bu narsisizm, yalnızca bir içe kapanıklık değil, aynı zamanda dışarıya da taşan bir yaratıcılığın kaynağıydı.

Mumbai'deki Sir J. J. Sanat Okulu'nda öğrenciyken Hindistan'ın bağımsızlık hareketine ("Quit India") katıldığı için okuldan atılması, onun otoriteyle ilk büyük çatışması oldu. Bir dönem Komünist Parti üyesiydi. 1947'de, yeni bağımsız Hindistan'ın sanatsal ifadesini kökten yeniden tanımlamak amacıyla S.H. Raza, M.F. Husain ve K.H. Ara gibi isimlerle birlikte İlerici Sanatçılar Grubu'nu (Progressive Artists' Group) kurdu. Ancak Souza, kurduğu bu grubu bile, kişisel ve sanatsal özgürlük arayışıyla, Avrupa'ya gitmek için terk edecekti.

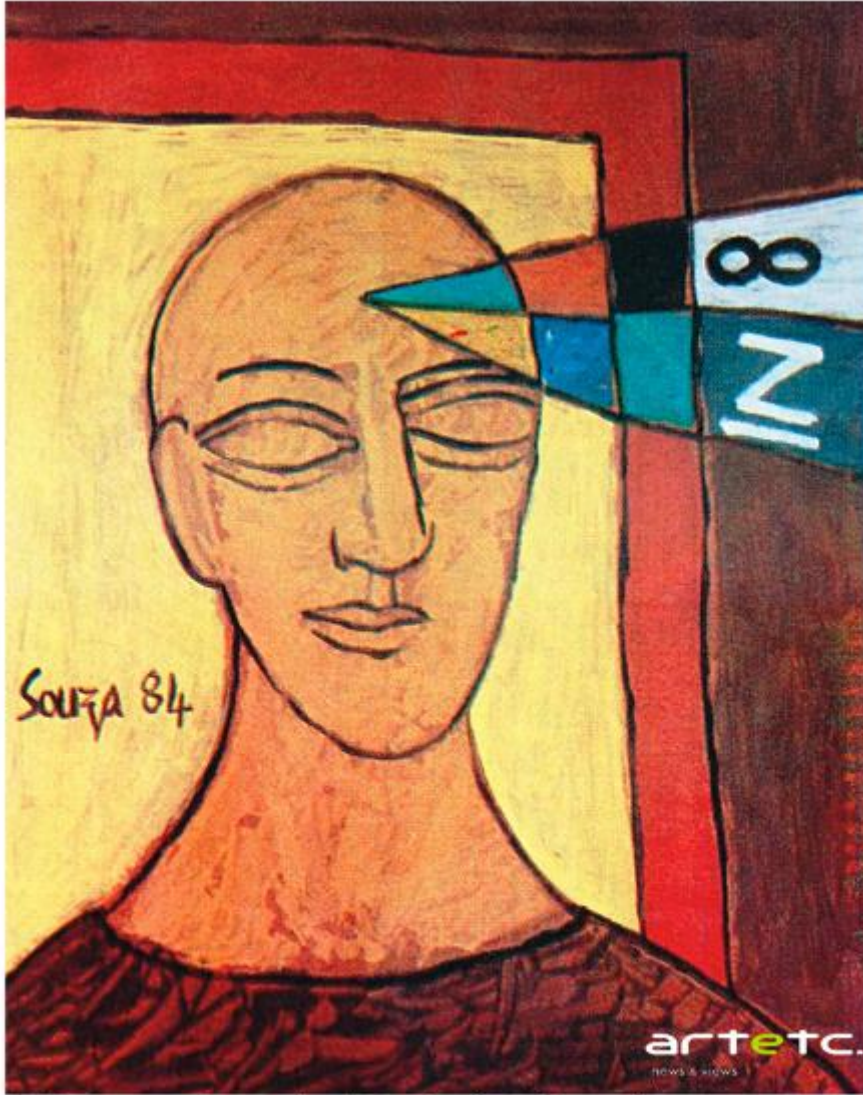
Sanatsal Dil: Şiddet, Gerilim ve Sentez

Souza'nın sanatı, asla tek bir kategoriye sığdırılamayacak güçlü ve rahatsız edici bir dildi. Eserleri, doğduğu toprakların Goa halk sanatından, Rönesans'ın coşkulu resimlerine, Katolik ikonografisinin dini ateşinden, modernlerin çığır açan stillerine kadar geniş bir etki yelpazesini yansıtıyordu. Tüm bunları kendine özgü, "çarpıtılmış" ve grafiye yakın bir üslupla sentezledi.

F. N. Souza, *Business Meeting*, Mixed Media on Paper,
Courtsey: Kumar Gallery

Eserlerinde cinsel gerilimle yüklü kadın-erkek ilişkileri, din ve otorite figürlerinin (rahipler, azizler) hicivli portreleri, şehitlik imgeleri ve gündelik hayatın bayağılığına karşı bir başkaldırı hakimdi. Kalın, sert kontur çizgileri, çapraz taramalar ve çarpıtılmış bedenler onun karakteristik özellikleriydi.

F. N. Souza, Portrait of Sanford Redmond,
Oil on canvas

Yüksek alna yerleştirdiği gözler ("beyinle görmek için") ve çiçek hastalığı izlerini hatırlatan yıldız şeklindeki yara izleri, otoportrelerinde ve erkek figürlerinde sıkça görülür. Souza'nın Londra'daki çalışmaları, sadece Batı Ekspresyonizminden türediği şeklindeki basit eleştirilerin ötesinde, Lusophone (Portekizce konuşulan) dünyasına ait bir diasporik deneyimi yansıtır. Goa'nın Portekiz sömürge mirası, Katolik inancının görsel imgeleri ve bu mirasla hesaplaşma, onun eserlerinde derin bir psikolojik ve politik alt katman oluşturur.

Souza'nın kadın nü'leri, yalnızca tematik bir tercihten öte, onun psikoseksüel dinamiklerinin bir yansımasıdır. Souza'nın karanlık, bazen tehditkâr "ebony nü"leri veya dişleri öne çıkarılmış "Gülen Kafa"ları, erkeği yutacak, penisi yok edecek dişil bir imgeyi (femme fatale) temsil eder. Bu imgeler, 19. yüzyıl Fransız Sembolistlerinden izler taşır. Ancak, feminist sanat tarihçisi Carol Duncan'ın işaret ettiği gibi, nü temsili aynı zamanda erkek sanatçının kadın bedeni üzerindeki eril tahakkümünü ve kontrolünü de yansıtır. Souza'nın eserlerinde modelin bakışı sıklıkla izleyiciye/erkek bakışa (male gaze) doğrudan yönelir veya cinsel organlar izleyicinin gözü önüne serilir, bu da sanatçının "röntgenci" (voyeur) eğilimini ortaya koyar.

F. N. Souza, *Nude Girl*

İsa'sı, acı çeken, onursuzlaştırılmış, tanrısallıktan arındırılmış bir insandır. "Çarmıha Geriliş" veya "İsa'nın Çilesi" sahneleri, yalnızca dini bir anlatı değil, insanlığın birbirine reva gördüğü acımasızlığın ve sanatçının kendi iç çekişmelerinin bir metaforudur.

"Papa'nın Ölümü" (1962) gibi eserler, sadece dini otoriteye değil, aynı zamanda Francis Bacon gibi çağdaş Batılı ustalara da meydan okuyan birer sanatsal manifesto niteliğindedir. Souza, bu temalar aracılığıyla Avrupa sanat geleneğiyle doğrudan ve benzersiz bir diyaloga girebilmiş, böylece kendisini yalnızca bir "Hintli" veya "Goalı" sanatçı olarak değil, evrensel bir modern ressam olarak konumlandırmıştır.

Ancak Souza'nın kadın imgeleri tektip değildir. Bir yanda bu devasa, yutucu figürler varken, diğer yanda annelik teması etrafında şefkatle resmettiği narin ve koruyucu kadın imgeleri de bulunur. "Anne ve Çocuk" tasvirlerinde, sevgi dolu bir hassasiyet göze çarpar. Madonna tasvirlerinde bile, uzak ve ulaşılmaz bir tanrıçadan ziyade, insani ve dokunulabilir bir anne imgesi öne çıkar. Bu ikilik, sanatçının kadına dair karmaşık ve çelişkili duygularını yansıtır: hem bir tehdit hem de besleyen bir kaynak hem bir arzu nesnesi hem de tanrısal bir varlık.

Hristiyan Temalar: Kişisel Bir İtiraf ve Evrensel Bir Sembol

Goa'daki Katolik geçmişi, Souza için hem bir ilham hem de bir başkaldırı kaynağıydı. Kilisenin katı ahlaki kodlarına ve sömürgeci bağlamına duyduğu öfke, Hristiyan ikonografisini alışılmadık, sert ve hicivli bir şekilde yeniden yorumlamasına yol açtı. Onun

F. N. Souza, *Death of a Pope*

1949'da Londra'ya giden Souza, ilk yılların zorluklarının ardından 1950'lerde Gallery One'da açtığı kişisel sergi ve otobiyografik denemesi "Nirvana of a Maggot" ile üne kavuştu. 1967'de Guggenheim Uluslararası Ödülü'nü aldığı New York'a yerleşti ve ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. Eserleri Londra'daki Tate Gallery ve Yeni Delhi'deki Ulusal Modern Sanat Galerisi dahil dünyanın önde gelen koleksiyonlarında yer aldı.

1967'de New York'a yerleşmesi, Souza'nın sanatında yeni bir entelektüel arayış dönemini başlattı. Bu dönemde, bilim insanı Sanford Redmond'un "Doğanın Değiştirilmiş Perspektifi" teorisinden derinden etkilendi. Redmond'un evren anlayışını, kadim Hindu felsefesi (Sankhya) ile uzlaştırma çabası, Souza'nın eserlerine yeni bir soyut ve sembolik boyut kattı.

Bu etki, "Sanford Redmond Portresi"nde (1984) açıkça görülür. Bilim insanının alnındaki "ajna chakra" (üçüncü göz) tasviri ve çevresindeki renkli ışınlar, bilimsel aydınlanmayı ruhsal aydınlanma ile birleştirir. "Eros, Thanatos'u Öldürüyor" (1984) ise "yaşam içgüdüsü" (Eros) ile "ölüm içgüdüsü" (Thanatos) arasındaki mücadeleyi görselleştirir. Souza'nın erken dönemlerinden beri resmettiği şeytani, mutasyona uğramış yaratıklar, Thanatos'un vücut bulmuş hali gibidir. Bu eser, sanatçının Amerikan dönemindeki felsefi derinliğinin ve yaşama olan yeni bağlılığının bir göstergesidir.

F. N. Souza, Eros killing Thanatos, Oil on Canvas

Evrensel Bir Köprü

Francis Newton Souza'nın sanatı, basit bir psikolojik çözümlemenin ötesinde, kişisel travmaların, kültürel mirasın, dini sorgulamanın ve küresel modernizm arayışının karmaşık bir sentezidir. Onun "şizotipal" kişilik yapısı, toplumla sürekli bir çatışma halinde olmasına rağmen, aynı zamanda onu sanatsal normları

yıkmaya ve kendi benzersiz ve güçlü dilini yaratmaya iten güç oldu.

F. N. Souza, Black Nude, Courtesy: Kumar Gallery

Souza, yalnızca kendine özgü bir görsel dil yaratmakla kalmayıp, Goan Katolik kimliğinden Hint erotik heykel geleneğine, Avrupa Rönesansı'ndan Ekspresyonizme uzanan geniş bir kültürel yelpazeyi harmanlayarak evrensel bir sanatçıya dönüşmeyi başardı. Rembrandt, Dürer, Rouault, Picasso ve Matisse ile kurduğu diyalog, onu bu ustaların hakiki bir halefi yapar. Francis Newton Souza, isyankâr ruhu, provokatif üslubu ve derin psikolojik içgörüsüyle, yirminci yüzyıl sanatında hem Doğu'yu hem Batı'yı aşan, sınır tanımayan bir modernist olarak tarihteki yerini almıştır.